

חבורה בענין טעם איסור ריבית לישראל, ומצות (ואיסור) רבית לגוי

שלמה צוקר
כולל ידין ידין
ר"ח מרחשון ה'תשע"ט

א. הפסוקים לגבי ריבית

1. שמות פרק כב פרשת משפטים

(כד) אִם-כִּסְפָּךָ תִּלְוֶה אֶת-עַמִּי אֶת-הַעֲנִי עִמָּךְ לֹא-תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׁה לֹא-תִשְׁיָמוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ:
(כה) אִם-חֵבֶל תַּחְבֵּל תַּחְבֵּל שְׁלֵמַת רַעְךָ עַד-בָּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁיָבְנוּ לוֹ:

2. ויקרא פרק כה פרשת בהר

(א) וַיְדַבֵּר יְקֹוֹק אֶל-מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר:
(ב) דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תְבֹאוּ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וּשְׁבַתָּה הָאָרֶץ שְׁבַת לִיקוֹק: ...
(ג) וְסַפַּרְתָּ לָךְ שִׁבְעַת שָׁבָתִים שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים וְהָיָה לָךְ יְמֵי שִׁבְעַת שְׁבַתֹת הַשָּׁנִים תִּשַׁע וָאַרְבָּעִים שָׁנָה: ...
(ג) בְּשָׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תִּשְׁבּוּ אִישׁ אֶל-אַחֲזָתוֹ:
(ד) וְכִי-תִמְכְּרוּ מִמְכָר לַעֲמִיתְךָ אוֹ קָנָה מִיַּד עַמִּיתְךָ אֶל-תּוֹנוֹ אִישׁ אֶת-אָחִיו: ...
(ה) וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכָר לְצַמְתָּת כִּי-לִי הָאָרֶץ כִּי-גֵרִים וְתוֹשְׁבִים אַתֶּם עַמְדִי: ...
(ו) כִּי-יִמְוֶה אֶחָיִךְ וּמְכָר מֵאַחֲזָתוֹ וּבָא גָאֵל הַקָּרֵב אֵלָיו וּגָאֵל אֶת מִמְכָר אָחִיו: ...
(ז) וְאִישׁ כִּי-יִמְכַר בֵּית-מוֹשָׁב עִיר חוֹמָה וְהִיְתָה גְאֻלְתּוֹ עַד-תֵּם שָׁנַת מִמְכָרוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְאֻלְתּוֹ: ...
(ח) וְכִי-יִמְוֶה אֶחָיִךְ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהִחֲזַקְתָּ בוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחִי עִמָּךְ:
(ט) אֶל-תִּקַּח מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וּרְאֵת מֵאֲלֵהֶיךָ וְחִי אֶחָיִךְ עִמָּךְ:
(י) אֶת-כִּסְפֶּךָ לֹא-תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא-תִתֵּן אֶכְלָךְ:
(יא) אֲנִי יְקֹוֹק אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר-הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְתֵת לָכֶם אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים: ...
(יב) וְכִי-יִמְוֶה אֶחָיִךְ עִמָּךְ וּנְמַכְרְךָ לֹא-תַעֲבֹד בוֹ עַבְדָּת עַבְדָּ: ...
(יג) וְכִי תִשָּׂא יָד גֵר וְתוֹשֵׁב עִמָּךְ וּמָךְ אֶחָיִךְ עִמּוֹ וּנְמַכְרְךָ לְגֵר וְתוֹשֵׁב עִמָּךְ אוֹ לְעַקֵּר מִשְׁפַּחַת גֵר:
(יד) אַחֲרֵי נְמַכְרְךָ גְאֻלָּה תִהְיֶה-לוֹ אֶחָד מֵאָחִיו וּגְאֻלְנוּ: ...
(טו) כִּי-לִי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל עַבְדִּים עַבְדֵי הֵם אֲשֶׁר-הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי יְקֹוֹק אֱלֹהֵיכֶם:

3. דברים פרק כג פרשת כי תצא

(כ) לֹא-תִשְׁיַף לְאֶחָיִךְ נֶשֶׁךְ כִּסֶּף נֶשֶׁךְ אֶכֶל נֶשֶׁךְ כְּלִדְבָר אֲשֶׁר יִשָּׁף:
(כא) לִנְכַרִי תִשְׁיַף וְלֹא-תִשְׁיַף לֹא תִשְׁיַף לְמַעַן יִבְרַכְךָ יְקֹוֹק אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַשְׁלַח יָדְךָ עַל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-אַתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: ...

4. משלי פרק כח פסוק ח

מִרְבָּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְתַרְבִּית וּתְרַבִּית לְחוֹנֵן דָּלִים יִקְבָּצְנוּ:

5. רש"י משלי פרק כח פסוק ח

(ח) מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים - הרשות שומעין עליו שהוא מתעשר בלא משפט ונוטלין ממנו ובונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים וזהו חנינת דלים כך דרשו רבי תנחומא:

6. יחזקאל פרק יח

(יב) עֲנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנָה גְזֻלוֹת גְזֻל חֵבֶל לֹא יִשְׁיַב וְאֶל-הַגְּלוּלִים נִשְׂא עֵינָיו תוֹעֵבָה עָשָׂה:
(יג) בְּנֶשֶׁךְ נִתְּן וְתַרְבִּית לְקַח וְחִי לֹא יִחְיֶה אֶת כָּל-הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוֹמָת דָּמִיו בּוֹ יִהְיֶה:
(יד) וְהִנֵּה הוֹלִיד בֵּן וַיֵּרָא אֶת-כָּל-חַטָּאת אֲבִיו אֲשֶׁר עָשָׂה וַיֵּרָא וְלֹא יַעֲשֶׂה כָהֵן:

7. תהלים פרק טו

(א) מִזְמוֹר לְדָוִד יְקֹוֹק מִיַּגְוִר בְּאֶהְלֶךְ מִיִּשְׁלֹן בְּהַר קֹדֶשׁךָ:
(ב) הוֹלֶךְ תָּמִים וּפְעֹל צְדָק וְדָבָר אֱמֶת בְּלִבּוֹ:
(ג) לֹא-דָגְלָל עַל-לִשְׁוֹן לֹא-עָשָׂה לְרַעְיָהוּ רָעָה וְחֹרְפָה לֹא-נִשְׂא עַל-קָרְבוֹ:
(ד) נִבְזָהוּ בְעֵינָיו נִמְאָס וְאֶת-יִרְאֵי יְקֹוֹק יִכְבֵּד נִשְׁבַּע לְהִלְעֹ וְלֹא יָמַר:
(ה) כִּסְפוֹ לֹא-יִנְתֵּן בְּנֶשֶׁךְ וְשָׁחַד עַל-נַפְקֵי לֹא לְקַח עֲשֵׂה-אֵלֶּה לֹא יִמוּט לְעוֹלָם:

ב. חומר איסור ריבית

8. שמות רבה (וילנא) פרשת משפטים

ו [כב, כד] לא תהיה לו כנושה, אם הלויית אותו לא תדחקנו שאם יש לו שדה או כרם לא תאמר לו טול לך מנה ועשה מהם פרקמטיא וכתוב לי אפותיקי על שדך או על כרמך למחר הוא מפסיד הפרקמטיא ואתה נוטל את שדהו או את כרמו לכך כתיב

לא תהיה לו כנושה, מכאן אתה למד שכל מי שלוקח רבית אין ירא אלהים, וכן יחזקאל אומר (יחזקאל יח) בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה, משל לאחד שהיה אילוגין שלו נקרא לפני הדיין אמר הדיין עד עכשיו הוא קיים כך אמר הקדוש ברוך הוא וחי לא יחיה נשך ותרבית לקח, ד"א אמר הקדוש ברוך הוא מי שחיה ברבית בעולם הזה לא יחיה בעולם הבא, והוליד בן ולא לקח רבית אמרו לו אביו היה לוקח רבית אומר להם מה איכפת לי ואני כתבתי (שם /יחזקאל י"ח/) בן לא ישא בעון האב הנפש החוטאת היא תמות, אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם אומרים שימות הבן אפילו אביו אם רצה לעשות תשובה וליטול לו חיים אני מקבלו שנאמר (שם /יחזקאל י"ח/) והרשע כי ישוב אם בכל לבבו הוא שב אני מקבלו לפיכך נאמר לא תהיה לו כנושה, לא תשימון עליו נשך, לא היה צ"ל אלא לא תשים מהו לא תשימון אלו העדים והערב והדיינים והסופר שאלולי הם לא יטול כלום לפיכך לוקים כולם, ומנין שהלוא לוקה שנאמר לא תשיך לאחיך, למה הרבית דומה למי שנשכו נחש ולא הרגיש מי נשכו ולא ידע עד שנתבטבט עליו, כך הרבית אין אדם מרגיש בו עד שתבטבט עליו.

9. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף סא עמוד ב

אמר רבי אלעזר: רבית קצוצה - יוצאה בדיינין, אבק רבית - אינה יוצאה בדיינין. רבי יוחנן אמר: אפילו רבית קצוצה נמי אינה יוצאה בדיינין. אמר רבי יצחק: מאי טעמא דרבי יוחנן - דאמר קרא בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה את כל התעבות האלה עשה - למיתה ניתן ולא להישבון. רב אדא בר אבהו אמר: אמר קרא אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך - למורא ניתן ולא להשבון. רבא אמר: מגופיה דקרא שמיע ליה - מות יומת דמיו בו יהיה - הוקשו מלוי רבית לשופכי דמים, מה שופכי דמים לא ניתנו להשבון - אף מלוי רבית לא ניתנו להשבון.

10. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף עא עמוד א

תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא ברבית - עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך ושחל על נקי לא לקח עשה אלה לא ימוט לעולם. הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין. והא קא חזינן דלא מוזפי ברבית וקא מתמוטטין! - אמר רבי אלעזר: הללו מתמוטטין ועולין, והללו מתמוטטין ואינן עולין.

11. מהר"ל, נתיבות עולם נתיב הצדקה פרק ו

וכל זה מורה השם שנקרא נשך שהנשיכה הוא העדר ומורה כי הוא נותן העדר גמור במדריגת ישראל ולכך ראוי לו ההעדר הגמור בממון שלו, והדברים האלו עמוקים מאוד מאוד בחטא הרבית עד שאי אפשר לפרש בפי' ולרדת על עומק החטא הזה. ולא מצינו חטא ועון שהפליגו בו חכמים כמו שהפליגו בחטא הזה וכן נמצא בכתוב, ולכך יהיה זה הדבר ברור לפני האדם גדול עונשו ואל ישמע ליצרו ולא יחשוב מ"מ יש לו ריוח בעה"ז לשעה

12. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קס סעיף א-ב

צריך לזהר ברבית, וכמה לאוין נאמרו בו. ואפי' (א) הלוא הנותנו והערב א (ב) א' והעדים עוברים. הגה: א] ואין חילוק בין אם מלוה לעני או לעשיר. (הגהות מיימוני פ"ד מהל' מלוה ולוה). ב] והא דלוה עובר, דוקא ברבית דאורייתא (ג) ב' אבל א' ברבית דרבנן ב אינו עובר אלא משום לפני עור וגו' (ויקרא יט, יד). (ר"ן פ' זה בורר ובנ"י פא"נ וכ"כ ר' ירוחם נ"ח). כל הנותן ברבית <א> נכסיו מתמוטטים, ג] וכאלו כפר ביציאת מצרים ד] ובאלהי ישראל.

ג. טעם איסור ריבית

a. גזל

13. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף סא עמוד א

אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא לאו ברבית, לאו בגזל, לאו באונאה? צריכי. דאי כתב רחמנא לאו ברבית - משום דחידוש הוא, דאפילו בלוה אסרה רחמנא. ואי כתב רחמנא לאו בגזל - משום דבעל כרחיה, אבל אונאה - אימא לא. ואי כתב רחמנא לאו באונאה - משום דלא ידע דמחיל. חדא מחדא לא אתיא, תיתי חדא מתרתי. הי תיתי? לא לכתוב רחמנא לאו ברבית, ותיתי מהנך - מה להנך שכן שלא מדעת, תאמר ברבית דמדעתיה. לא לכתוב רחמנא לאו באונאה, ותיתי מהנך - מה להנך שכן אין דרך מקח וממכר בכך. אלא לא לכתוב רחמנא לאו בגזל, ותיתי מהנך; דמאי פרכת? מה לרבית שכן חידוש - אונאה תוכיח, מה לאונאה שכן לא ידע ומחיל - רבית תוכיח. וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה, ולא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהן שכן גוזלו - אף אני אביא גזל! אמרי: הכי נמי. - אלא לאו בגזל למה לי - לכובש שכר שכיר.

14. רש"י מסכת בבא מציעא דף סא עמוד א

למה לי לאו ברבית לאו בגזל כו' - ילמדו זה מזה, שבכולן חסרון ממון, שמחסר את חברו. מה להנך דלא מדעתיה - אונאה לא ידעי ביה, גזל על כרחיה שקל. תאמר ברבית דמדעתו - נותן לו.

15. חידושי הריטב"א מסכת בבא מציעא דף סא עמוד א

מה להנך שכן שלא מדעתו. פי' תאמר ברבית שהוא מדעתו קמ"ל דאע"ג דמדעתו הוא וידע ומחיל אסור, ומכאן נראה דלא מהניא מחילה ברבית קודם פרעון דאלו מהניא אין לך רבית שאינו נמחל כדאמרין הכא דידע ומחיל, ומיהו אם מחל לו לאחר שגבאו ממנו המלוה אין ראייה מכאן, דהשתא מחילה מדעת שלמה היא שמחל לו תביעת ממון שהיה לו אצלו משא"כ במחילה דקודם פרעון דחשבה רחמנא כמחילה באונס, וכן כתב הרמב"ם ז"ל דמחילה דלאחר פרעון מהניא, ובשם הגאונים ז"ל כתב דלא מהניא וכן דעת הראב"ד ז"ל, ודעת מורי נ"ר כדעת הגאונים, וטעם הדברים אומר מורי נ"ר דתביעת רבית לא היא כשאר

תביעות בגזל ואונאה וכיוצא בהן דאית ליה על חברה שיעבוד ממון, אלא חיוב הוא שחייב הכתוב להחזיר איסור שבלע, תדע דהא רבי יוחנן סבר דרבית קצוצה אינה יוצאה בדיינין, וגם לדברי הכל אם מת בניו פטורין אלא בדבר המסויים מפני כבוד אביהם בלבד, ואלו בגזל ואונאה בניו חייבים כשהניח אחריות נכסים, ובודאי דטעמא כדאמרן דחיובא דרמא עליה רחמנא הוא וכענין חוב למ"ד פריעת בעל חוב מצוה ושעבודא לאו דאורייתא, אלא דהתם איכא דין ממון לחברו ומהניא מחילה אבל הכא לשמים הוא חייב וכיון שכן לא תועיל לו מחילת חברו, וכן עיקר, והוי יודע שאף לדברי הרמב"ם דוקא מחילה ברצון אבל מחילה באונס לא מהניא, ולפיכך אלו שמשביעין את הלואה בשעת הלואה שיעשו להם מחילה לאחר הפרעון כי עבדי לה נמי לא מהני, דמחמת אונס השבועה הוא דעבדי לה, אלא א"כ מודים על עצמם שמוחלין בלב שלם ואפילו שלא מחמת שבועה, וכן הנשבע לתת מתנה לחברו ובשעת המתנה מוסר מודעא כי מפני חיוב השבועה הוא שעושה קרוב הדבר שאין מתנתו כלום שזה כמסירת מודעא וגלויי דעתא שנותן באונס, ואין צריך לומר דבגט כיוצא בזה פסול.

16. שערי ישר שער ה פרק כה סי' תרפט

אמנם "ל דבכל ספק רבית פטור מלהחזיר, דבמסכת ב"מ פרק איזהו נשך (סז א) מפורש דענין רבית מישך שייך לגזל, רק ההבדל בין זה לזה דהתם מדעתיה וגזל שלא מדעתיה, ואם היה סובר הש"ס דאיסור רבית הוא איסור אחר לגמרי כאיסור חלב ונבילה, אין צריך לדמות זה לזה ולחלק ביניהם, ונראה ביאור ענין זה, דהלא סוף סוף איזה ענין איסור שייך בכסף של אחרים אם לא איזה אביזרייהו דגזל, אלא הענין הוא דהתורה ירדה לדעת בני האדם שהשתעבדות לקבל על עצמו רבית קצוצה אף שהלואה עושה ברצון הוא רצון טועים וכנעשה שלא מדעת, שהוא בעצמו אינו מבין איך שהוא מפסיד לעצמו ע"י נשך ותרבית, ומהאי טעמא קראה תורה ענין זה בשם נשך כנשיכת נחש, שלפי שעה הוא כאב קל, ואחריתו סכנת מות, ומהאי טעמא אסרה תורה ענין זה, שאעפ"י שעל פי תורת המשפטים אין כאן גזל שמדעתיה עביד, אבל בפנימיות הענין יהיו בזה תמצית גזל, וגם להלואה אסרה תורה שלא להאכיל גזילה למלוה. ובזה יובן לנו הענין מה שהעלינו בפרק ד' על פי תשובת הר"ן שגביית רבית אסרה תורה לכ"ע, דגם יורש של המלוה או שיהיה בא מכחו ע"י הרשאה, או לוקח שיקנה השטר, דלפ"ד שכל הענין הוא תמצית גזל, דלענין איסור רבית חשבה תורה כאילו נעשית הפסיקה והפרעון ע"י חרש שוטה וקטן, רק לאחר שקבל המלוה הרבית וזכה בהם קנין גמור על פי תורת המשפטים, ילפינן מקרא דוחי בהם, ולבניו ויורשיו של המלוה לא הזהירה תורה להחזיר, ובלי האי קרא היה ראוי להיות דגם יורשיו אחריו היו צריכים להחזיר כמו המלוה עצמו, כיון דלענין איסור רבית חשבה תורה כגזל, ולפ"ז היכא שגזל ממש מותר, ניתר גם מעות של רבית, ומהאי טעמא אם מחל הלואה אח"כ את תביעת חזרת רבית, "ל כיון דעכשיו אינה מעשה של פריעת רבית, אלא מחילת דמים בעלמא, באופן שאם היה מעיקרא גזל ממש היה ניתר, ממילא הותר גם איסור זה, שעיקרו הוא משום גזל, ועל פי זה גם בספק רבית "ל דהוי ככל ספק ממון ולא כספק איסור, דכיון דספק ממון אחרים מותר משום דין המע"ה, וליכא איסור גזל, ממילא אין כאן כסף של אחרים וליכא איסור רבית.

b. חסד

17. רמב"ן פרשת כי תצא

(כ - כא) לא תשיך לאחיק - גם זו מצוה מבוארת (ויקרא כה לו לז), יוסיף בכאן אזהרה גם ללוה, מה שאין כן בכל דיני ממונות שאם רצה הוא לזוק בנכסיו רשאי, אבל מפני רגילות החטא הזה יזהיר בו גם הלואה: וביאר בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר, ולא הזכיר כן בגזל ובגנבה כמו שאמרנו (ב"ק ק"ג ב) גזל גוי אסור. אבל הרבית שהוא נעשה לדעת שניהם וברצונם לא נאסר אלא מצד האחיה והחסד, כמו שצוה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך, וכמו שאמר (לעיל טו ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', ועל כן אמר למען יברכה ה' אלהיך - כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילונו בלא רבית ותחשב לו לצדקה. וכן השמיטה חסד באחים, לכך אמר (שם פסוק ג) את הנכרי תגוש, וקבע לו ברכה, כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדקה ובחסדים, לא בגזל ובגנבה ובאונאה:

18. אברבנאל פרשת כי תצא

והתשובה הד' הוא כי הנשך מצד עצמו איננו דבר בלתי ראוי כי האנשים עם ממונם כספם וזהבם ותירושם ודגנם ראוי שירויחו, ואם אדם אחד בקש מאדם אחר מעות לעסוק בסחורה ויחשוב להרויח באלף כפולות שילווה לו מאתים, מדוע לא יתן לו מנה, וככה עובד אדמה שקבל בהלואה ק' סאה חטים שנה אחת לזרוע שדהו וימצא בשנה ההיא מאה שערים כפי הנהוג למה לא יתן לו בעד הלואת ק' סאה י', הנה הדבר ההוא בעצמו איננו נמאס גם לא מגונה והוא סחורה ומשא ומתן והגון מפאת עצמו, כי כמו שהאדם אינו מחוייב לתת מעותיו לאחר כי אם דרך צדקה וחסד ככה איננו מחוייב להלוות מעותיו או תבואתו חנם כי אם בדרך צדקה וחסד במתנת חנם, ולכן ייחס הקדוש ברוך הוא את הענין הזה במדרגת חסד שיעשה עם אחיו כשילוהו כספו מבלי ריוח ותועלת כלל והוא כענין השמטה, שהוא גם כן חסד באחים וכן גם כן הרבית, לא כענין הגזל והגנבה שהוא מצד עצמו דבר נתעב ונמאס, ומפני זה אמר בשמטה (פ' ראה) לא יגוש את רעהו, ואמר בנשך לא תשיך לאחיק, לפי ששניהם חסד שיעשה האדם עם האחים ואיננו מחוייב לעשותו עם הנכרי, וכמו שבשמטה אמר את הנכרי תגוש כך אמר ברבית לנכרי תשיך לפי שהוא לפני משורת הדין שהוא ראוי לעשותו עם האחים בצדקה ואיננו מחוייב לעשותו כן לנכרי, ומה שאמר דוד (תלים ט"ו) כספו לא נתן בנשך וחז"ל פירשו במסכת מכות (דף כ"ד) אפילו לאומות, הנה הוא לתאר החסיד המופלג שיעלה בהר ה' ובמקום קדשו שיעשה חסד וצדקה אפילו עם הנכרים, לא שיהיה הרבית דבר בלתי ראוי והגון בפני עצמו כי ענין החסידות בלתי ענין היושר והמשפט, ודוד דבר שמה ממדת החסידות לעשות דבר לפני ולא דבר מהמשפט הישר ומהצדק הגמור אמנם בגנבה וגזלה ורציחה הזהיר בכלל לאחים ולנכרים באמרו לא תרצח ולא תגנוב לפי שהם דברים בלתי ראויים מפאת עצמם ולכן ישתתפו בהם האחים והנכרים ולהיות זה ממדת החסד והבחינה כמו שאמרתי נתנה התורה שכר עליו למען יברכה ה' אלהיך וגם כן כמו שנאמר בשמטה כי השכר הוא על החסד והרחמים שעושה אדם לפני מן השורה ואינו נזכר בהרחקת העבירות כי לא נתן בלא תרצח ולא תגנוב ולא תנאף ולא תגנוב שכר כמו שזכרו בנשך, הנה התבאר מארבעה תשובות האלה שמרע"ה הזהיר כראוי ובצדק כל אמרי פיו אין בהם נפתל ועקש. ואמנם האמת שנאמין בזה הוא כפי קבלת רבותינו ז"ל בספרי דף נ"א והותר בזה הספק הי"א:

19. ספר החינוך פרשת אם כסף מצוה סח

(א) שלא נשית יד בין לוח המלוה ברבית

שלא נתעסק במלוות רבית בין הלוח והמלוה, כלומר שלא נעשה להם ערבות ולא נעיד אליהם ולא נכתוב ביניהם שטר שיש בו הזכרת רבית, שנאמר [שמות כ"ב, כ"ד] לא תשימון עליו נשך. ובא הפירוש במציעא [דף ע"ה ע"ב] שהלאו הזה נאמר על המתעסקים בענין כגון ערב ועדים וסופר. ושם נאמר גם כן שהמלוה נכלל עמהם בלאו זה מלבד הלאוין האחרים שמיוחדין בו. וכלל הענין שאמר אב"י שם שהמלוה עובר על ששה לאוין והלוה בשנים והמתעסקין באחד.

משרשי המצוה, כי האל הטוב חפץ בישוב עמו אשר בחר, ועל כן צוה להסיר מכשול מדרכם לבל יבלע האחד חיל חברו מבלי שירגיש בעצמו עד שימצא ביתו ריקן מכל טוב, כי כן דרכו של רבית, ידוע הדבר, ומפני זה נקרא נשך. ובהמנע מן המעשה הזה ערב וסופר ועדים ימנעו בני אדם ממנו.

ויתר פרטיה, מבוארים במציעא [דף ע"ה ע"ב].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

והעובר על זה ונעשה סופר או ערב או עד במלוה, עבר על לאו זה, אבל אין לוקין עליו, שאפילו המלוה אינו במלקות שהרי נתן להשבון, ואינו בדין דהני דאתו מחמתיה יתחייבו במלקות.

c. יראת ה'

20. ספרא בהר פרשה ה סוף פרק ו

ובמרבית לא תתן אכלך אני ה' מכאן אמרו כל המקבל עליו עול רבית מקבל עול שמים וכל הפורק ממנו עול רבית פורק ממנו עול שמים. אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם, על תניי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים על תניי שתקבלו את מצות רבית שכל המודה במצות רבית מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצות רבית כאלו כופר ביציאת מצרים.

21. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת בבא מציעא פרק ה

א"ר יסא בוא וראה כמה סמיות עיני מלוי רבית. אדם קורא לחבירו עובד ע"א ומגלה עריות ושופך דמים ומבקש לירד עמו לחייו. והלה שוכר העדים והלבלר ואומר להן בואו והעידו שכפר במקום. ללמדך שכל המלוה בריבית כופר בעיקר. רבי שמעון בן אלעזר אומר יותר ממה שכופרין בעיקר כופרין שעושין התורה פלסטרן ואת משה טיפש ואומרין אילו היה יודע משה שכך היינו מרויחין לא היה כותבו.

22. כלי יקר פרשת בהר

(לו) אל תקח מאתו נשך ותרבית... לכך כתבה התורה במשנה תורה (דברים כג כא) לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך כל שהוא אחיך לא תשיך לו ואף על פי שהלווה מרויח בזה, וזיל בתר טעמא כי עיקר טעם איסור הריבית הוא לפי שהוא מסיר מדת הבטחון מן האדם כי כל בעל משא ומתן עיניו נשואות אל ה' לפי שהוא מסופק אם ירויח או לא אבל הנותן בריבית ריוח שלו ידוע וקצוב וסומך על ערבונו שבידו ומן ה' יסיר לבו. ומה שגם הלווה עובר בלאו לפי שהוא מחטיא את המלוה ומסירו מן מדת הבטחון כנודע מדבר המלוים בריבית שרובם מקטני אמנה ואבירי לב הרחוקים מצדקה מצד כי אין בטחונם בה'. ומה שמותר ליתן בריבית לעכו"ם לפי שכל עכו"ם חזקתו שהוא אלם וגזלן אפילו אם הוא כבוש תחת ידך מכל מקום דרכו לבוא בעקיפין, ואפילו אם ערבונו בידו לעולם אינו בטוח לא בקרן ולא בריוח ועל כן תמיד עיניו נשואות אל ה' להצילו מידו וזה טעם איסור הריבית בכל מקום. ומה שהזכיר העני דיבר הכתוב בהווה כי סתם עני מוכרח ליקח בהלוואה, ועוד שסלקא דעתך אמינא שאם הלווה עני אינו עובר כי ההכרח הביאו לזה קא משמע לן שאפילו הלווה העני עובר בלא תשימון. ועל כן נסמכה מצוה זו לפרשת השמיטה כי גם טעם השמיטה הוא כדי שנשים בטחונינו בה'.

23. ויקרא כה:כג, לח, נה (למעלה)

24. משלי פרק כב

(ז) עֲשִׂיר בְּרִשְׁתִּים יִמְשֹׁל וְעֶבֶד לַיהוָה לֹאִישׁ מְלוֹה:

25. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כב עמוד ב

רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר: מה נשתנה און מכל אברים שבגוף? אמר הקדוש ברוך הוא: און ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים - ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה און לעצמו - ירצע.

d. נפקא מינות

26. שו"ע יו"ד קנ"ט מול רמב"ם מלוה ולוה פ"ד (הלכות רבית)

27. טור יורה דעה הלכות רבית סימן קס

רבית הואיל ואתא לידן (א)נימא ביה מלתא

28. ב"ח יורה דעה סימן קס

א רבית הואיל ואתא לידן וכו'. נראה דלפי שהרמב"ם כתב דיני רבית בהלכות מלוה ולוה ונמשך אחר רבינו הקדוש שקבעה בבבא מציעא והרב לא עשה כן התנצל ואמר דלפי שהיה עסוק בדין גוים שירדו לבור וכו' והסמך לזה דין הלואה לגוי ברבית שאין מצווין להחיותו דשייך ליה והשתא קאמר והואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא:

29. תוספות מסכת בבא מציעא דף עמוד ב

וי"ל דשמא בני נח היו מוזהרין על הרבית כמו שהוזהרו על הגזל ואף על גב דרבית לא אתי מגזל (לעיל סא.) מ"מ כי היכי דדרשינן בפרק ד' מיתות (סנהדרין דף נו:) דבני נח מוזהרין על הגזל מכל עץ הגן ולא גזל ה"ה לרבית ואונאה

30. רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ד הלכה יג

הורו נ מקצת הגאונים שהלוה שמחל למלוה ברבית שלקח ממנו או שעתיד ליקח אף על פי שקנו מידו שמחל או נתן מתנה אינו מועיל ס כלום שכל רבית שבעולם מחילה היא אבל התורה לא מחלה ואסרה מחילה זו ולפיכך אין המחילה מועלת ברבית אפילו ברבית של דבריהם, יראה לי שאין הוראה זו נכונה אלא מאחר שאומרים למלוה להחזיר לו וידע הלוה שדבר איסור עשה ויש לו ליטול ממנו * אם רצה למחול מוחל כדרך שמוחל הגזל, ובפירוש אמרו חכמים שהגזלנין ומלוי ע ברבית שהחזירו אין מקבלין מהן מכלל שהמחילה מועלת. +/השגת הראב"ד/ הורו מקצת הגאונים וכו' ולפיכך אין המחילה מועלת ברבית אפילו ברבית של דבריהם יראה לי שאין הוראה זו נכונה. א"א חיי ראשי הוראת הגאונים נכונה היא, אם כן מלוי ברבית יעשו כן להתיר להם הרבית, והגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו בדרך תשובה אין מקבלים מהן כדי להדריכם בתשובה. +

31. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קסא סעיף ה

[יא ד'] רבית דאורייתא שהוא בדרך הלוואה בדבר קצוב, <ג> ה' יוצאה בדיינים (ה) שהיו יב' ז' כופין ז ומכין אותו עד שתצא נפשו ח ו' אבל אין בית דין יורדין ח' לנכסיו. יג' וכן בהלווה ט ז' ט' על חצרו ואמר לו: על מנת שידור בו חנם יד' או שישכרנו לו בפחות וכיוצא בו.

ד. מצות "לנכרי תשיך"
a. מקורות יסוד

32. פרשת כי תצא דברחפ פרק כג

(כ) לא-תשיך ולא-תשיך לא תשיך למען יברכה יקנוק אלהיך בכל משלח ידך על הארץ אשר-אתה בא-שמה לרשתה: ס
(כא) לנכרי תשיך ולא-תשיך לא תשיך למען יברכה יקנוק אלהיך בכל משלח ידך על הארץ אשר-אתה בא-שמה לרשתה: ס

33. ספרי דברים פרשת כי תצא פסקא רסג

(כא) לנכרי תשיך ולא-תשיך לא תשיך, לנכרי תשיך מצות עשה. ולא-תשיך לא תשיך, מצות לא תעשה.

34. רש"י פרשת כי תצא

(כא) לנכרי תשיך - ולא לא-תשיך. לאו הבא מכלל עשה, עשה, לעבור עליו בשני לאוין ועשה:

35. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף עמוד ב דף עא עמוד א

מרבא הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו. מאי לחונן דלים? - אמר רב: כגון שבור מלכא. אמר רב נחמן: אמר לי הונא: לא נצרכא, אלא דאפילו רבית דנכרי. איתביה רבא לרב נחמן: לנכרי תשיך, מאי תשיך - לאו תשוך? - לא, תשיך. - לא סגי דלאו הכי? - לאפוקי אחיך דלא. - אחיך בהדיא כתב ביה ולא-תשיך! - לעבור עליו בעשה ולא תעשה. איתביה: לוי מהן ומלוין אותם ברבית, וכן בגר תושב! - אמר רב חייא בריה דרב הונא: לא נצרכא, אלא בכדי חייו. רבינא אמר: הכא בתלמידי חכמים עסקינן. טעמא מאי גזור רבנן - שמא ילמוד ממעשיו, וכיון דתלמיד חכם הוא - לא ילמוד ממעשיו. איכא דמתני לה להא דרב הונא אהא, דתני רב יוסף: אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, עמי ונכרי - עמי קודם, עני ועשיר - עני קודם, ענייך ועניי עירך - ענייך קודמין, עניי עירך ועניי עיר אחרת - עניי עירך קודמין. אמר רב: עמי ונכרי עמי קודם פשיטא! - אמר רב נחמן אמר לי הונא: לא נצרכא דאפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם. תניא, אמר רבי יוסי: בא וראה סמיות עיניהם של מלוי ברבית: אדם קורא לחבירו רשע - יורד עמו לחייו. והם מביאין עדים ולבלר וקולמוס ודיו, וכותבין וחותמין: פלוני זה כפר באלהי ישראל. תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא ברבית - עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עשה אלה לא ימוט לעולם. הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין. והא קא חזינן דלא מוזפי ברבית וקא מתמוטטין! - אמר רבי אלעזר: הללו מתמוטטין ועולין, והללו מתמוטטין ואינן עולין. למה תביט בוגדים תחריש כבלע רשע צדיק ממנו - אמר רב הונא: צדיק ממנו - בולע, צדיק גמור - אינו בולע.

36. רש"י מסכת בבא מציעא דף עמוד ב

שבור מלכא - מלך פרס היה, ונוטל ממון מישראל, וחונן בהם דלים נכרים, שהם דלים מן המצות. אפילו רבית דנכרי - שישאל נוטל מן הנכרי - יורד לטימיון. מאי לאו תשוך - שמותר אתה ליקח הימנו נשך. לא תשיך - דוקא קאמר, אתה תן לו רבית. לא סגי דלאו הכי - וכי בא הכתוב לצוות עלינו ליתן רבית לנכרי, דאילו להתיר קאמר - פשיטא, מהיכי תיתי ליה למיסרי?

37. תלמוד בבלי מסכת מכות דף כד עמוד א

בא דוד והעמידן על אחת עשרה, דכתיב: מזמור לדוד [ה'] מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך, הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו, לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו, נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד שבע להרע ולא ימיר, כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם.... כספו לא נתן בנשך - אפילו ברבית עובד כוכבים. ושוחד על נקי לא לקח - כגון ר' ישמעאל בר' יוסי.

38. ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קצח

המצוה הקצ"ח היא שצונו לבקש ריבית מן הגוי ואז נלוה לו עד שלא נועילהו ולא נעזור לו אבל נזיקהו ואפילו בענין הלואה שנתנה עמו כמו שהזכרנו (ל"ת רל"ה) מעשות כן לישראל. והוא אמרו יתעלה (תצא כג כא) לנכרי תשיך. והנה בא לנו הפירוש המקובל כי זה מצוה לא רשות והוא אמרם בספרי לנכרי תשיך זו מצות עשה ולאחיך לא תשיך זו מצות לא תעשה. ולזו המצוה גם כן תנאין דרבנן. וכבר התבאר פירוש זה במסכת מציעא (עב ב, עא א):

39. רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ה הלכה א-ב

העכו"ם א וגר תושב לויין מהן ומלוין אותן ברבית שנאמר לא תשיך לאחיך לאחיך אסור ולשאר העולם מותר, ומצות עשה ב להשיך לעכו"ם שנאמר לנכרי תשיך מפי השמועה למדו שזו מצות עשה וזהו דין תורה.

+/השגת הראב"ד/ ומצות עשה להשיך וכו' עד וזהו דין תורה. א"א אני לא מצאתי שמועה זו ואולי טעה במה שמצא בספרי (פרשת כי תצא) שנאמר שם לנכרי תשיך זו מצות עשה ופירושו משום דהוה ליה לאו הבא מכלל עשה שלא ישיך לישראל עכ"ל.

אסרו חכמים שיהיה ישראל מלוה את העכו"ם ברבית קצוצה אלא בכדי ג חייזו גזרו שמא ילמוד ממעשיו ברוב ישיבתו עמו, לפיכך מותר ללוות מן העכו"ם ברבית שהרי הוא בורח מלפניו ואינו רגיל אצלו, ותלמיד חכם שאינו רגיל בו ללמוד ממעשיו מותר להלוות לעכו"ם ברבית אפילו להרויח, וכל אבק רבית עם העכו"ם מותרת לכל.

40. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש ו

ברבית שנאמר (תצא כג) לנכרי תשיך וכגון לנגוש את הנכרי שנאמר (ראה טו) את הנכרי תגוש שמנאן הרב (מ"ע קצח וקמב) מצות חלוטות. רצוני לומר שלא מנאן במניינו בלאוין הבאים מכלל עשה הנזכרים אבל ראה בהן שאנו מצווים שנלוה את הנכרי ברבית ושנגוש אותו לפרוע חובו אחר השמטה. וחשב זה מפני מאמרם בסיפרי (הובא במ"ע קצח) לנכרי תשיך הרי זו מצות עשה ולאחיך לא תשיך הרי זו מצות לא תעשה. ואין הכונה אלא לומר לנכרי תשיך ולא לאחיך והוא לאו הבא מכלל עשה שהוא נקרא עשה בהלואת האח עד שיהיה המלוה לישראל ברבית עובר בעשה ול"ת. והוא הדין למאמרם שם (הוב' במ"ע קמב) את הנכרי תגוש הרי זו מצות עשה, שרצונם לומר כן שנגישת האח עובר עליה בעשה ול"ת. וכן פירש רבינו שלמה בפירוש התורה (גבי תשיך). והסוגיא שבגמר בבא מציעא (ע ב) כך היא, אמרו לנכרי תשיך מאי לאו תשוך, לא תשיך, תשיך לא סגיא דלאו הכי, כלומר שאם נאמר דתשוך קאמר אפשר שבא הכתוב להתיר רבית מן הגוי כדרך שהתיר אבידתו (תצא כב, ב"ק קיג ב, הל' אבדה פ"א ה"ג) וגזלתו (ב"מ קיא ב, לת"ק) אבל אם ללוות ממנו לא הוצרך להתיר ולעשותו מצוה אי אפשר, ומתוך לאפוקי אחיך דלא לעבור עליו בעשה ולא תעשה. והנה עלה לנו בין שנאמר תשיך בין שנאמר תשוך שהוא עשה במניעה מן האח כמו שאמרו בברייתא הזו שבסיפרי. וכאלה רבות שם בסיפרי. שכן אמרו כל צפור טהורה תאכלו מצות עשה, כל שרץ העוף טמא הוא לא יאכל מצות לא תעשה (הוב' בל"ת קעה). וכן בבהמות (הוב' בע' קמט ול"ת קעב) ובדגים ובחגבים בלשון הזה נשנו בסיפרא. ומפני שהענין כן לא מנאן בעל ההלכות כדרך שלא מנה אלו שאין בקיומן מצוה כאשר כתבתי.

41. ספר מצוות גדול לאוין סימן קצא-קצג

והלוא עובר בשלשה לאוין ועשה אחד והם, לא תשיך לאחיך (דברים כג, כ), ולאחיך לא תשיך (שם פסוק כא), ולפני עור לא תתן מכשול, ועשה דלנכרי תשיך (דברים כג, כא) הא לאחיך לא תשיך ולא הבא מכלל עשה עשה (ב"מ ע, ב), ובספרי (תצא פ"סקא נג) דורש לנכרי תשיך זו מצות עשה אבל בתלמוד שלנו סותר דבר זה בפרק איזהו נשך (שם) ואומר לא סגי דלאו הכי ומפרש שלא בא אלא לומר הא לאחיך לא תשיך כאשר בארנו, והערב והעדים עוברין משום לא תשימון עליו נשך ומשום לפני עור לא תתן מכשול (ע"פ לשון הרמב"ם מלוה ולוה פ"ד הל' ב וע"ש):

42. מגילת אסתר שורשים שורש ו

ומה שהביא ראיה מפרק איזהו נשך דמשמע שההלואה ברבית לנכרי אינה מצוה, הא ודאי קושיא היא איך הניח הגמרא שלנו ופסק כספרי. ומה שהליץ בעדו מהר"ר דוד ויט"ל בתחלת כתר תורה שלו שחבר שאמר כי דרך הרב לפסוק כירושלמי או כספרא וספרי כשיש בגמרא דבר סתום לא פורש או שיש חולקים בדבר ולא איפשיטא כמאן

43. חרדים מצוות עשה פרק ה

(לד) לנכרי תשיך מפי השמועה למדו שזו מצות עשה ורמב"ם פירש כמשמעו שמצוה להלות לנכרי ברבית. וחלקו עליו דליתא אלא המלוה לישראל בלא רבית הוא דמקיים מצות עשה הבאה מכלל לנכרי תשיך הא לישראל לא תשיך, ממנין תרי"ג:

44. רמב"ן פרשת כי תצא

וביאר בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר, ולא הזכיר כן בגזל ובגנבה כמו שאמרו (ב"ק קיג ב) גזל גוי אסור. אבל הרבית שהוא נעשה לדעת שניהם וברצונם לא נאסר אלא מצד האחוה והחסד, כמו שצוה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך, וכמו שאמר (לעיל טו ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', ועל כן אמר למען יברכה ה' אלהיך - כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילונו בלא רבית ותחשב לו לצדקה. וכן השמיטה חסד באחים, לכך אמר (שם פסוק ג) את הנכרי תגוש, וקבע לו ברכה, כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדקה ובחסדים, לא בגזל ובגנבה ובאונאה...:

45. ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) עשין עשה כה

ולא מיבעיא לדעת רוב הראשונים ז"ל דקרא דלנכרי תשיך אינו אלא רשות גמור. ומאי דקתני בספרי דלנכרי תשיך מצות עשה אינו אלא לומר דלגבי ישראל הו"ל לאו הבא מכלל עשה נוסף על הלאו דלא תשיך. דלנכרי תשיך ולא לישראל ולאו הבמכ"ע עשה. אבל לגבי נכרי ליכא שום מצוה בהכי. דלנכרי תשיך פירושו דרשאי לישוך.

46. מנחת חינוך פרשת כי תצא מצוה תקעג

(א) שנצטוינו וכו'. זה מבואר בר"מ פ"ה שם. והנה דעת הר"מ דזה הוי מ"ע ואין מצוה להלותו רק אם מלוה לו מצוה ליקח מאתו רבית והו"ל מ"ע כמו ציצית דאם יש לו בת ד' כנפות מחויב לעשות ציצית ה"נ. והראב"ד והרמב"ן השיגו עליו וכבר האריכו הראשונים והאחרונים בע"ה. וע' בס' של"ה בהקדמה לתורה שבכתב מה שיישב דברי הר"מ ואין דרכי להאריך במה שהאריכו הם. וגם עובר בלאו לא תחנם דאסור ליתן להם מת"ח וכתוב לגר וכו' או מכור לנכרי וכו' ע' בר"מ פ"י מה' עכו"ם. וקצ"ע דמתנה עובר בלאו לחוד ובהלואה עובר ג"כ בעשה ואפשר כך גזה"כ דהלואה גרע. ולגר תושב אין מצוה אבל מותר אבל מצוה ליכא

47. ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) עשין עשה כה

שהרי גם לדעת הרמב"ם וסייעתו ליכא מ"ע אלא ליקח מאתו רבית כשמלוהו כדכתיב קרא לנכרי תשיך. ואין נשך אלא לאחר הלואה כפי מה שקוצץ עמו בשעת הלואה. אבל ליכא שום מ"ע לכ"ע להלוותו לכתחילה כדי ליקח מאתו רבית דלא אשכחן בזה עשה בקרא כלל. וכן מבואר להדיא בדברי הרמב"ם בסה"מ (עשין קצ"ח) שכתב וז"ל שצונו לבקש רבית מן העכו"ם ואז נלוה לו וכו' עיין שם. הרי להדיא דלדעתו ז"ל ענין המצוה הוא שלא נלוה לו אלא ברבית ואם הלוהו בלא רבית עובר בעשה זו. אבל אם רצה שלא להלוות לו כלל הרשות בידו.

ועפ"ז יש לתמוה על הרב בעל התרומות (שער מ"ו חלק ד' סי' ט') והגהות מיימוני (פ"ה מהלכות מלוה ולוה) והרשב"ץ בזה"ר (עשין ע"ה) בשם הרמב"ן ז"ל שהביאו ראיה דלא כהרמב"ם מדאמר' (סוף מכות כ"ד ע"א) כספו לא נתן בנשך אפילו רבית דעכו"ם עיין שם. ולדברי הרמב"ם אין בזה שבח אדרבה עבירה היא. עוד הוקשו מדאמר' (בפרק זה בורר) לענין תשובתן של מלוי ברבית דאפילו לעכו"ם לא מוזפי עיין שם. ולהרמב"ם תשובה הבאה בעבירה היא. דעברי בעשה דאורייתא. ולמה שנתבאר דבריהם ז"ל תמוהים. דשפיר אמר' דאפילו רבית דעכו"ם. ורצה לומר שלא הלוה להם כלל. וכדמשמע לישנא דקרא כספו לא נתן בנשך. ואם איתא הכי הו"ל למיכתב כספו נתן בלא נשך. אלא ודאי פירושו שלא נתן כספו כלל כדי שלא יצטרך לקחת נשך.

48. מגדל עוז הלכות מלוה ולוה פרק ה

ואני אומר גדולים אחרים נ"ע בזה השיגוהו אמונה הדריכוהו אמנם נאמנה ראיתי ההיא דספרי שרצה הראב"ד ז"ל להטעות בה וכן כתב רבינו משה ז"ל בספר המצוות שלו וסוף הברייתא ולאחיק לא תשיך זו מצות לא תעשה ופירוש כי כמו שהזכרנו בלאו על לא תחנם לומר שלא ליתן להם מתנות חנם הוזכרנו בעשה אף כשנלוה אותם שלא נלוה אותם חנם אלא ברבית וקורא אני בזה והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה והפירוש שלו קרוב בעיני יותר:

49. ספר החינוך פרשת כי תצא מצוה תקעג

מצות הלואה לנכרי ברבית אם יצטרך ללוות מה שאינו כן בישראל (א) שנצטוינו לבקש רבית מן האומות כשנלוה להם, ולא נלוה להם בלא רבית, ועל זה נאמר [דברים כ"ג, כ"א], לנכרי תשיך. וכמו כן מותר ללוות מהן ברבית, ואמרו בספרי, לנכרי תשיך, מצות עשה, ולאחיק לא תשיך, לא תעשה. מרשי המצוה שאין ראוי לנו לגמול חסד זולתי אל העם יודעי האל ועובדים לפניו, ובהמנע החסד משאר בני האדם ונעשה אותו לאלו נבחן כי עיקר האהבה והחמלה עליהם מצד החזיקם בתורת אלהים יתברך. והנה עם הכוונה הזאת יהיה לנו שכר במניעת החסד מהם כמו בעשותנו אותו אל בני עמנו. מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [בבא מציעא ע"א ע"א] שמצוה להקדים הלואה ישראל בחנם מהלואת הגוי ברבית. ומה שאמרו שהגוי שלוה מעות מישראל ברבית אף על פי שנתגייר גובה ממנו כל מה שעלה מרבית עד שנתגייר, שלא יאמרו בשביל שלא יפרע הרבית נתגייר... ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר על זה והלוהו בלא רבית מתורת חסד לבד לא מתקוה אליו לריוח עמו מצד אחר או מפני דרכי שלום ביטל עשה זה. והרמב"ן ז"ל לא ימנה בחשבון המצוות עשה זה, ואמר שהכתוב הזה לא בא אלא ליתן עשה ולא תעשה במלוה לישראל ברבית, וזו היא כוונת המדרש בספרי באמרו זו מצות עשה, וכן נראה כדבריו בגמרא בסוף פרק אי זהו נשך, ועם כל זה דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאל מחשבוננו, והגדול מי ששגגותיו ספורות.

ה. בין הגמרא ליר"ד סי' קנ"ט

50. תוספות מסכת בבא מציעא דף ע עמוד ב דף עא עמוד א

תשיך לא סגי דלאו הכי - אבל אי תשוך ניחא דלא סגי דלא תשוך דאסור להלוות לו בחנם כדאמר קרא (דברים ז) לא תחנם ועוד שאמר הכתוב להלוות להם ברבית וא"ת ומאי פריך מהאי קרא הא לא אסור אלא מדרבנן גזירה שמא ילמוד ממעשיו כדאמר' בסמוך וי"ל דהכי פריך מהאי קרא כיון דאמר רחמנא לנכרי תשיך לא היה להם לחכמים לאסור והא דדריש ליה מקרא דשלמה אף על גב דלא אסור אלא משום גזירה אפשר דשלמה גזר אי נמי שלמה דיבר ברבית דאורייתא ורבנן הוא דאסמכוה מילתייהו אקרא דידיה ומה שנהגו עתה להלוות לנכרים אור"ת משום דבשל סופרים הלך אחר המיקל וקי"ל כאידך לישנא דמתני הא דרב הונא אברייתא דרב יוסף ולא אסרו מעולם רב נחמן ורב הונא רבית דנכרי ואפי' לישנא קמא יש להתיר לפי שיש עלינו מס מלך ושרים והכל הוי כדי חיינו ועוד שאנו שרויין בין האומות ואי אפשר לנו להשתכר בשום דבר אם לא נישא וניתן עמהם הלכך אין לאסור רבית שמא ילמוד ממעשיו יותר משאר משא ומתן ...

51. טור יורה דעה הלכות רבית סימן קנט

דבר תורה מותר להלוות לעובד כוכבים ברבית דטעמא דרבית א) דכתיב וחי אחיך עמך ב) ועובד כוכבים לא היו מצווין להחיותו וחכמים אסרוהו משום גזירה שמא ילמוד ממעשיו ובכדי חיו שרי ובצורבא דרבנן דליכא למיחש שמא ילמוד ממעשיו שרי אפילו ביותר מכדי חיי(א) ושאר כל אדם נמי לא אסרו ג) אלא ברבית דאורייתא אבל רבית דרבנן שרי והאידינא נהגו היתר לכל בכל מיני רבית משום שאי אפשר לנו להשתכר בשום משא ומתן אם לא שנשא ונתן עמהם אם כן לא שייך ברבית שמא ילמוד ממעשיו טפי משאר משא ומתן:

א) מומר שכפר בעיקר מותר להלוותו ברבית ב) ה) כיון שאין אנו מצווין להחיותו ואסור ללוות ממנו ברבית דאע"פ שחטא ישראל הוא ג) ו) והנותנו לו עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול(ג):

52. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קנט סעיף א

<א> דבר תורה, (א) מותר ב' להלוות (ב) לעובד כוכבים ברבית. א וחכמים א' אסרוהו, אם לא כדי חיו, או לת"ח, א) או ברבית דרבנן. ב ב] <ב> והאידינא, מותר ב' בכל ענין. (הטור). (ב) וגוי אין מצווין להחיותו. אבל לא משום דכתיב (דברים כג כא) לנכרי תשיך דהא איתא בגמרא בבבא מציעא דף ע' (ע"ב) דמפרש תשיך שיהא ישראל נשך מגוי ופריך לא סגי דלאו הכי ומשני לאפוקי אחיך דלא ולעבור עליו בעשה ולא תעשה:

53. ב"ח יורה דעה סימן קנט

א דבר תורה מותר להלוות לגוי ברבית דטעמא דרבית דכתיב וחי אחיך עמך וגוי אין מצווין להחיותו. יש לתמוה על דברי רבינו טובא חדא דמה צורך להוכיח דמותר הא פשיטא הוא דמהי תיתי ליה למיסר. ותו דמדאיצטריך קרא למיסר בישראל אלמא דבגוי שרי. ועוד שדבריו הם ממש נגד הגמרא דפרק איזהו נשך (דף ע"א א) דקאמר התם גר תושב האמור לענין רבית מאי היא דכתיב (ויקרא כה לה - לו) וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך. ורמינהי לויין מהן ומלוין אותן ברבית וכן בגר תושב אמר רב נחמן בר יצחק מי כתיב אל תקח מאתם אל תקח מאתו כתיב מישראל ופירש רש"י אל תקח מאתו כתיב אחיך קאי וכי כתיב גר תושב לענין וחי עמך כתיב שאתה מצווה להחיותו עכ"ל אלמא דאפילו גר תושב שמצווין להחיותו מותר להלוות לו ברבית וכן פסקו הרמב"ם (פ"ה מה"מ ה"א) והסמ"ג (לאווין קצא - קצג סב ע"ג) וא"כ היאך תלה רבינו היתר הלואת גוים ברבית במה שאין מצווין להחיותו.

54. דרכי משה הקצו יורה דעה סימן קנט

(א) וכן פסק (ה"ר"ן) [נמוקי יוסף] פרק איזהו נשך (דף ק') (מא: ד"ה מרבה) והמגיד משנה הלכות מלוה ולוה (פ"ה ה"ב) אבל במרדכי פרק הנזקין (דף תר"א ע"ג) (גיטין ס' שצז - שצט) כתב דהואיל והתירו משום כדי חיו אין חילוק בין צורבא מרבנן לאחר אלא בכל התירו משום כדי חיו אפילו ביתר מכדי חיו דהואיל והתירו לגמרי:

55. מרדכי מסכת גיטין פרק הניזקין [המתחיל ברמז שפן]

[רמז שצז] [דף נט ע"א] הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין משום כדי חיו כתב ראב"ה ומשום כדי חיו אמרו אפילו יותר מכדי חיו וכן אנו מפרשים [רמז שצח] גבי מה שאירש מאבא מכור לך וכן בפרק איזהו נשך גבי רבית דעובד כוכבים וכדאמרין במגילה מיכרך דפא אדפא היכי כרכינן אלא כיון דלא אפשר שרי פי' אפילו בלא כריכה דהתירו לגמרי להניח זע"ז אף על גב דזימנין אפשר וג"כ אני מפרש [רמז שצט] עמעמו עליו והתירוהו משום חיי נפש (*דההוא גזירה דפת) [*דדחו הגזירה של פת] לגמרי עיין בסוף פרק מציאת האשה ולקמן בפרק מי שאחזו:

56. ט"ז על שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קנט סעיף א

(א) דבר תורה מותר להלוות כו'. בטור כ' הטעם דטעמא דרבית דכתיב וחי אחיך עמך ועובד כוכבים אין אתה מצווה להחיותו כו' עכ"ל יש מקשים ממה דאיתא בפירקין (דף ע"א) אר"נ ב"י מי כתיב אל תקח מאתם כתיב מישראל ופרש"י וכי כתיב גר ותושב לענין וחי (אחיך) עמך הוא דכתיב שאתה מצווה להחיותו ואל תקח מאתו נשך קאי דוקא אחיך ולא אגר תושב עכ"ל ש"מ דאין רבית ולהחיותו תלויים זה בזה ונ"ל לתרץ דכיון דכתיב שנית וחי אחיך עמך אחר שכתב אל תקח מאתו נשך ש"מ דלענין לקיחת רבית תלתה התורה בחיותיה דבזה תחיה את אחיך ולא עובד כוכבים וגר תושב אבל לענין שאר חיותו כללה התורה גם גר תושב ברישא דקרא דכתיב וחי (אחיך) עמך:]